

JESZCZE O SCHEDLACH BIBLIOGRAFIA, DOPEŁNIENIA, ANALIZY

Classica Wratislaviensia. Series Altera II (2024)

<https://doi.org/10.19195/2956-8897.2.7>

Keywords: the Schedels — typography — bibliography

Recenzja książki: Michał Czerenkiewicz, *Oficyna Schedlów. W świecie drukowanej książki XVII i początków XVIII wieku*, Terminus: „Bibliotheca Classica” Seria 2, Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego 2023

Oficyna Schedlów to bardzo obszerna, bardzo wartościowa i bardzo pięknie wydana nakładem Wydawnictwa Uniwersytetu Jagiellońskiego monografia autorstwa Michała Czerenkiewicza. Przedstawia działalność i publikacje drukarni prowadzonej od 1639 roku do początku wieku XVIII przez jedną z trzech krakowskich dynastii typografów, której założycielem był Krzysztof Schedel (starszy). Biorąc pod uwagę, że pozostałe dwie: Cezarych i Piotrkowczyków doczekały się nowych opracowań całkiem niedawno¹, można stwierdzić, że obraz krakowskiego drukarstwa niniejszym się dopełnia².

Oficyna Schedlów nie tylko przedstawia druki z tego warsztatu typograficznego, ich znaczenie i funkcjonowanie jako świadectw kultury materialnej, lecz także ukazuje samą drukarnię jako istotny „element funkcjonowania komunikacji literackiej”³. Prezentuje zależność produkcji typograficznej od relacji między autorem (lub mecenasem)

---

1 Malicki 2010; Komorowska 2023.

2 Wcześniejsze prace o drukarniach Uniwersytetu Jagiellońskiego: Dobrzyńska 1975; Socha 2016.

3 Czerenkiewicz 2023: 15.

a drukarzem, środki, które ten ostatni mógł wykorzystać, by wpłynąć na odbiór dzieła przez czytelnika i na sposób interpretacji tego dzieła, oraz korelację między produkcją wydawniczą a umysłowością odbiorców.

Opracowanie jest znakomicie udokumentowane, gdyż badacz przeprowadził bardzo szeroko zakrojoną kwerendę archiwalną w blisko 40 bibliotekach, archiwach i instytucjach kultury. Dzięki tej tytanicznej pracy mógł zestawić produkcję wydawniczą oficyny Schedlów w osobnej, liczącej 150 stron części, na którą składają się bibliografia druków z oficyny Schedlów w układzie chronologicznym oraz następujący po niej alfabetyczny wykaz druków oficyny Schedlów. Jest to istotny i niekwestionowany wkład w rozwój badań nad tą oficyną, gdyż uzupełnia dotychczasowy stan wiedzy o jej produkcji do ponad 776 tytułów samoistnych wydawniczo (z 658, alternatywnie 675 — podawanych w literaturze przedmiotu), w tym ponad 70 pozycji nienotowanych w *Bibliografii polskiej* Estreichera. Czerenkiewicz przywrócił Schedlom parę tak zwanych anonimów wydawniczych i rozróżnił warianty kilku rozpoznanych już wcześniej edycji.

Uznając wagę odkryć badacza, można jednak tej części postawić dwa zarzuty — oba natury redakcyjnej. Pierwszy dotyczy rezygnacji przez autora z objęcia indeksem osób również tej najważniejszej części, obejmującej wszak 1/5 całej monografii, przez co stała się ona nieprzeszukiwalna (przynajmniej do czasu publikacji w formacie elektronicznym). Drugi zaś to brak choćby przykładowych sygnatur, co jest szczególnie niedogodne w odniesieniu do nowo zidentyfikowanych druków.

Część *stricte* bibliograficzną poprzedza dziesięć rozdziałów analitycznych. W tym miejscu należy zaznaczyć, że monografia ta nie jest opracowaniem ściśle księgoznawczym, a raczej nie jest nim wyłącznie. Autor celowo dokonuje selekcji interesujących go zagadnień, jako bowiem starodručník pozostaje jednak wciąż literaturoznawcą, twórcą znakomitej monografii *Polonia illustrata*⁴. Czytelnik więc obok fachowo i biele przeprowadzonych analiz fizycznej postaci książki znajdzie prowadzone jakby w podskórnym dyskursie rozważania z pogranicza filozofii literatury, jak również analizy jednoznacznie filologiczne. Główną cechą opracowania jest bowiem interdyscyplinarność:

---

4 Czerenkiewicz 2019.

Czerenkiewicz wykorzystał nie jedną, nie dwie, ale cały szereg metod badawczych, w tym prozopograficzną, bibliograficzną, ilościową, studium przypadków, typograficzną, filologiczną itp. O tych założeniach metodologicznych traktują pierwsze dwa rozdziały (*Założenia wstępne i Stan badań nad oficyną Schedlów i jej repertuarem*), trzeci zaś (*Schedlowie — wiadomości biograficzne*) ma charakter historyczny.

W nim badacz przedstawia zarys dziejów oficyny, a znane już z literatury przedmiotu informacje dotyczące poszczególnych członków dynastii drukarskiej uzupełnia kilkoma nowymi. Im też ze zrozumiałych względów poświęca najwięcej miejsca. Przede wszystkim trzeba wspomnieć, że kilka lat temu odnalazł w Museum Plantin Moretus w Antwerpii odpisy nieznanym historykom 24 łacińskich listów Baltazara II Moretusa do Krzysztofa Schedla starszego z lat 1641–1651. Korespondencja ta, której odkrycie stało się dla autora impulsem do pracy nad monografią, rzuca nowe światło na handlowe aspekty działalności Schedla: jego kontakty w Niderlandach, rolę pośrednika między Moretusem a Szymonem Starowolskim, logistyczny i finansowy wymiar współpracy między obiema oficynami itp. W tym samym rozdziale autor rozwiązał kwestię imion Jana Kantego Schedla, jednego z synów Krzysztofa starszego, a to dzięki ponownej analizie metryki Szkół Nowodworskich, a także przypomniał postać syna (lub wnuka) Krzysztofa Schedla młodszego — Stanisława — jako autora druku okolicznościowego *Plankty żałobne*

Rozdział czwarty przedstawia produkcję typograficzną oficyny w kategoriach genologiczno-tematycznych z podziałem na rozrywkę, kult, życie państwowe, naukę i obszary synkretyczne. Druki omawia się więc w podpunktach: *Literatura okolicznościowa*, *Literatura religijna*, *Piśmiennictwo naukowe*, *Piśmiennictwo użytkowe* i *Zróźnicowanie językowe*. Z tych analiz wyłania się obraz bardzo szerokiego repertuaru oficyny, która publikowała zarówno wybitne dzieła literackie, jak i panegiryki i utwory gratulacyjne, kazania, katechizmy, traktaty religijne i utwory hagiograficzne, książki o charakterze naukowym, w tym traktaty architektoniczne, geograficzne, medyczne czy historiograficzne, a nawet wytłoczyła pierwszą polską książkę kucharską, pierwszy polski herbarz szlachecki czy przewodnik — dziś byśmy powiedzieli — turystyczny. W zakresie języka różnorodność ta jest mniej dostrzegalna, gdyż dominowały druki polskie i łacińskie, z pojedynczymi passusami w innych językach.

W rozdziale tym autor analizuje również korelację między kulturotwórczą funkcją drukarni a sytuacją społeczną czy polityczną, przy czym wykazuje ją także na podstawie czysto fizycznych cech książki. Przykładowo zmiana kontekstu politycznego skutkuje zmianą stopnia czcionki w kolejnym wydaniu, a skrócenie tekstu i modyfikacja tytułu świadczą o przesunięciu grupy docelowej odbiorców druku. Autor dostrzega zależność między tematyką druków a zmianami zachodzącymi w mentalności ich czytelników.

Piąty rozdział został zatytułowany *Czytelnicy projektowani i realni* i przynosi przedstawienie grup czytelniczych, do których adresowane były poszczególne typy druków, a nawet konkretne tytuły, przy czym autor bierze pod uwagę zarówno wiedzę, umiejętności, zainteresowania, zamożność, sytuację społeczną, jak i stan zdrowia odbiorców. Analizuje oczekiwania wobec odbiorcy ujawniające się w zwrotach *ad lectorem*, jak również „reklamę wydawniczą” w postaci krótkich utworów wierszowanych oraz listy dedykacyjne. W końcu nakreśla ramę delimitacyjną rozumianą przestrzennie, czyli „zakres terytorialny wyznaczony przez miejscowości, o których sprawach lub mieszkańcach traktują [...] druki Schedlowskie”⁵, co już samo w sobie należy do bardzo cennych i nowatorskich ustaleń.

Rozdział szósty dotyczy cenzury druków w tłoczni Schedlów, cenzorów, stałych formuł cenzorskich itp. Autor — jak w każdym zresztą rozdziale — dokonał analizy konkretnych przypadków, z której wyłonił się obraz zarówno tego, co typowe, jak i tego, co było odstępstwem od tej normy. Za bardzo ciekawe należy uznać rozważania dotyczące kwestii przynależności formuły aprobacyjnej do tytułu czy hipotezę o niezachowanym wydaniu *Epistulae heroidum*.

Rozdział siódmy, zatytułowany *Typografia oraz materiał ikonograficzny*, jest najobszerniejszy i najbogaciej chyba ilustrowany. Autor omawia tu kroje pism będące w zasobie oficyny, inicjały, finaliki, winiety, ramki typograficzne, rozmaite ozdobniki, kolofony, zakres użycia czerwonej farby drukarskiej, frontytypy itp. Wiele miejsca poświęca też dwóm bardzo ważnym kwestiom — analizie mieszczańskiego znaku rodowego Schedlów oraz ustaleniu genezy ich sygnetu drukarskiego.

Równoległe do wywodu *stricte* księgoznawczego prowadzone są tu rozważania o charakterze ściśle literaturoznawczym. Autor w doborze

---

5 Czerenkiewicz 2023: 158.

czcionek, ich kroju i wielkości, dostrzega działania typografa mające na celu podkreślenie, wzbogacenie lub wręcz modyfikację treści dzieła, przedstawione zaś analizy licznych przykładów — skądinąd niezwykle interesujące — dowodnie świadczą za tą tezę.

Ósmy rozdział, *Formuły zapisu daty rocznej w drukach Schedlowskich*, odnosi się do kolejnego elementu ramy wydawniczej i jest bardzo mocno osadzony w dyskursie filologicznym i socjologiczno-literackim. Czerenkiewicz nie poprzestaje na szczegółowym zreferowaniu typów formuł: standardowych, zapisanych chronogramem, wierszem-zagadką, grafemami czy terminami astrologiczno-astronomicznymi, ale z filologicznym i retorycznym zacięciem analizuje również te, które nawiązują do tytułu i treści dzieła. Na końcu rozdziału znajdujemy siedmiostronicową tabelę zestawiającą rozmaite formuły zapisu daty z tytułami poszczególnych dzieł — to gratka dla badaczy staropolskiego konceptu i retorycznej ozdobności.

Rozdział dziewiąty, *Uobecnienie drukarza*, przedstawia nowatorskie wykorzystanie koncepcji „uobecnienia autora” Juliusza Domańskiego⁶ na gruncie badań nad starodrukami. Czerenkiewicz, jak zawsze rzetelnie popierając argumenty licznymi cytatami i analizami wielu przykładów, wskazuje, że impresor nie tylko uobecnia się jako sprawca fizycznego kształtu książki, lecz także na swój sposób dialoguje z czytelnikiem i ma wpływ na jego interpretację i odbiór dzieła. Autor wymienia w tym miejscu poza dobozem czcionek, adresem wydawniczym, sygnetem drukarskim również listy dedykacyjne, marginalia, erraty, komentarze, krótkie utwory poetyckie itp., choć należałoby przyznać, że argumenty za tą tezę podaje w zasadzie od pierwszych stron opracowania. Jako pierwszy ujmuje więc „w kategoriach procesu twórczego rozpatrywanego z perspektywy filozoficznej”⁷ działania nie autora, a typografa.

Wizerunek książki w wybranych drukach Schedlowskich to ostatni, dziesiąty, liczący zaledwie dziesięć stron rozdział monografii. Wbrew pozorom nie jest to katalog rycin przedstawiających wyobrażenie książki, ale przede wszystkim zbiór ciekawych analiz utworów drukowanych przez Schedlów, a poruszających ten właśnie temat.

---

6 Domański 1992.

7 Czerenkiewicz 2023: 486.

Oficina Schedłów jest bardzo wartościową i ważną pozycją, interesującą nie tylko dla bibliotekarzy-starodruczników, lecz także dla badaczy innych specjalności. Prócz niekwestionowanego znaczącego wkładu w stan badań dotyczących jednego z najważniejszych krakowskich warsztatów typograficznych — istotnego powiększenia bibliografii podmiotowej, przedstawienia odkrytej korespondencji między wydawcami, identyfikacji genezy sygnetu drukarskiego, uzupełnienia informacji biograficznych dotyczących poszczególnych członków rodziny itp. — przynosi propozycje inspirujących rozwiązań metodologicznych. Nie tylko łączy ujęcie socjologiczne z typograficzno-estetycznym, lecz także dodaje do tego jeszcze rys filologiczny. Czerenkiewicz, jako księgoznawca, powraca niekiedy do swego dawniejszego wcielenia — wnikliwego i czułego na tekst interpretatora — i zadaje dawnym typografom nieoczywiste pytania, na które odpowiedzi skłaniają do jeszcze bardziej pogłębionych refleksji nad funkcją książki i faktyczną rolą impresora. Na marginesie należy dodać na pochwałę autora, że z równą starannością i z równym znawstwem opisuje on czcionki, ramki i finali, jak transkrybuje polskie, a przekłada łacińskie passusy, których prawdziwa obfitość posłużyła mu do ilustracji stawianych tez, co niewątpliwie należy policzyć w poczet zalet tego świetnego opracowania.

Bibliografia

Czerenkiewicz M., 2019, *Polonia illustrata. Łacińska twórczość panegiryczna Szymona Starowolskiego*, Warszawa.

Czerenkiewicz M., 2023, *Oficina Schedlów. W świecie drukowanej książki XVII i początków XVIII wieku*, Kraków.

Dobrzyniecka J., 1975, *Drukarnie Uniwersytetu Jagiellońskiego 1674–1783*, Warszawa-Kraków.

Domański J., 1992, *Tekst jako uobecnienie. Szkic z dziejów myśli o piśmie i książce*. Warszawa.

Komorowska M., 2023, *Piotrkowcykowie. Z dziejów drukarstwa krakowskiego przełomu XVI i XVII wieku*, Kraków.

Malicki M., 2010, *Repertuar wydawniczy drukarni Franciszka Cezarego starszego 1616–1651*, cz. 1. *Bibliografia druków Franciszka Cezarego starszego 1616–1651*, Kraków.

Socha K., 2016, *Typografia publikacji pochodzących z drukarni Uniwersytetu Jagiellońskiego 1674–1819*, Kraków.

Kontakt

Małgorzata Ciszewska

<https://orcid.org/0000-0002-1937-7284>

malgorzata.ciszewska@ibl.waw.pl